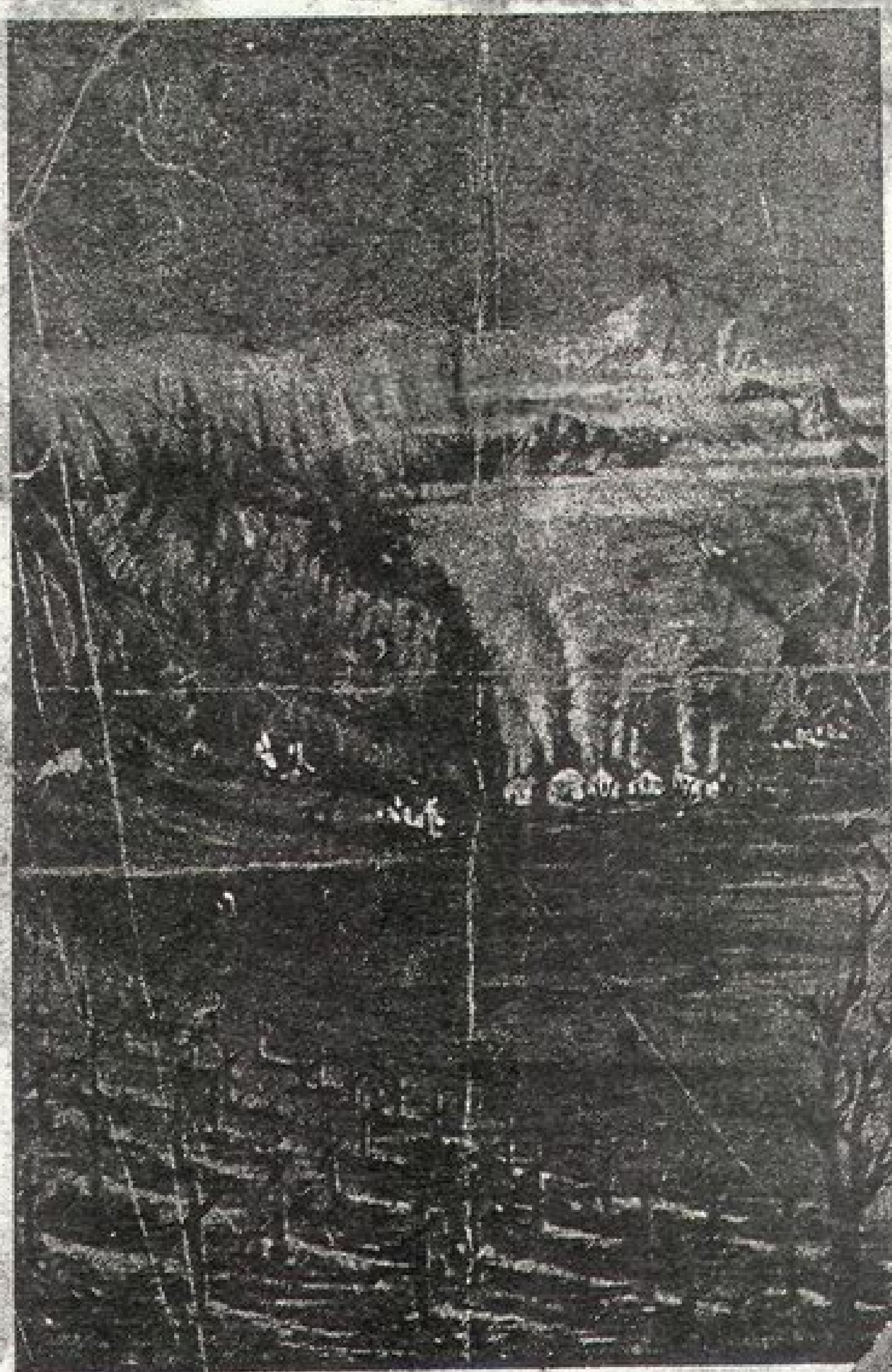
НЕКОЛИКО СТРАНИЦА ИЗ КРВАВОГ АЛБУМА КАРАЂОРЂЕВИЋА

Документа о злочинима Србијанаца у Црној Гори

Инж. Павле Поп

А народ је тако срећан, тако срећан,
Свака кућа гробница је — у њој вл
« Уелск

ПРВИ ДИО

I.

РАПОРТ ЦРНОГОРСКОЈ ВЛАДИ О ЗЛОЧИНИМА СРБИЈАНАЦА У ЦРНОЈ ГОРИ, ПОДНЕСЕН ОД СТРАНЕ ВОЂА ЦРНОГОРСКИХ УСТАНИКА.

1. Општи преглед

Потписани шефови црногорских устаника у области Цетиња и Никшића, приликом свога доласка у Италију, имају част поднијети влади Краљевине Црне Горе сљедећи рапорт о злочинима и насиљима србијанских власти и окупационих трупа у Црној Гори.

Ми смо дошли у Италију да изнесемо пред цивилизовани свијет и црногорску владу ужасну ситуацију, у којој се налази наш народ, као и ради тога што већина од нас потребује лијечење, пошто су немаштине сваке врсте и непрекидне борбе, прво противу Аустријанаца, затим противу Србијанаца (што траје већ пет година), потпуно нарушиле наше здравље.

У нашој операционој зони остали су још и сљедећи шефови ради продужења борбе: г. Живко Никчевић, бив. заступник обласног управитеља у Бару и командир Челебић. Командир Ђуро Капа, под притиском прекљињања жене и дјеце из његовог села, који су дивљачки били терорисирани због његове патриотске акције, пристао је да се преда Србијанцима и сада се налази у тамници на Цетињу.

Наша оружана акција противу окупационих трупа била је у области Цетиња и у јужном дијелу облисти Никшића, која зона представља једва пети дио од цјелокупне црногорске територије. Према томе поједини злочини, које овдје износимо, десили су се у у зони наших операција, дакле само на једном дијелу територије црногорске. За злочине у осталим крајевима Црне Горе недостају

нам детаљи, имена лица над којима је злочин извршен и т. д. Свакако, број злочина у осталим крајевима Црне Горе није мањи од ових које наводимо. Напомињемо, да наш извјештај не садржава ни трећи дио злочина извршених у нашој зони, т. ј. у области Цетиња и у јужном дијелу области Никшића, јер нам за већину случајева недостају детаљи.

Само једна интернационална комисија биће у стању да пронађе и утврди све злочине.

У почетку нашег извјештаја ми смо изложили „општи систем" којим су се Србијанци служили у Црној Гори.

Наш рапорат је израђен на основу писмених признања оних над којима су злочини вршени, или њихове родбине, или очевидаца, или смо пак ми лично били заинтересовани.

Досје докумената о овим злочинима прилаже се у прилогу. Међу црногорским избјеглицама у Гаети (Италија) има више од 1500 особа, које ће посвједочити тачност општег дијела нашег рапорта, а најмање 400 њих, који ће пред једном интернационалном комисијом посвједочити тачност и истинитост свих појединачно изнесених и описаних злочина, које износимо у овом рапорту.

2. Општи поглед на „систем" терора који су Србијанци увели над читавим становништвом Црне Горе

Мјесеца децембра 1918., послије окупације и насилне анексије Црне Горе од стране војске и власти србијанских, народ је устао да протестује противу тог бруталног насиља и заштити своја права и слободу. У тим крвавим догађајима потписани су узимали активног учешћа. Међутијем интервенција, у корист Србијанаца, француског генерала Венела, команданта савезничке војске у Црној Гори и Боки Которској, као и месаж Њ. В. Краља Николе од 22. јануара 1919. спријечили су за моменат крваве борбе, које се онда вођаху. (1)

---

(1) 22. јануара 1919. Конференција Мира предложила је Њ. В. Краљу Црне Горе да пошље црногорском народу један месаж, који је лично саставио предсједник Вилсон. Њ. В. Краљ Црне Горе одмах је без икакве примједбе или измјене текста акцептирао предложени месаж, те је исти одмах био отправљен у Црну Гору преко француског министарства спољних послова.

Тај месаж гласи:

«Моме драгом народу.

Преклињем вас да останете с миром на вашим домовима и да се не противите оружаном руком трупама, које хоће да приграбе власт у нашој

Иако нам је било познато да многа обећања Великих Сила према нашој несрећној Отаџбини нијесу испуњена, неки од нас повјеровали су у обећања, која су нам се тада дата, преко Њ. В. Краља, од стране Великих Сила; други су остали у планинама и наставили борбу; а један велики број избјегао је у Италију и Арбанију и друге земље. Они, који су се вратили кућама, били су одлучени да чекају мирно одлуку Конференције Мира у погледу Црне Горе. Појединци од нас чак су, сваки за свој крај, и склопили формалне „уговоре о миру" са мјесним војним србијанским властима. Ми смо се обвезали не нападати војску и транспорте, док су се они били обвезали да поштују нашу личну слободу и имање и да нас не приморавају ни на какве дужности и обавезе, које су дужни испуњавати само грађани Србије, све док питање Црне Горе не буде међународно ријешено.

Нажалост, овако „склопљен мир" и респектовање задане часне ријечи од стране Србијанаца, није трајало ни мјесец дана. Србијанске власти нијесу хтјеле чекати одлуку Конференције Мира, него су одлучиле да најгрубљом силом, не бирајући средства ни начина, приморају црногорски народ да акцептира, бруталном силом проглашену од стране Србије, анексију Црне Горе као свршен чин. Да ово постигну што прије, они нијесу узмицали ни пред злочинима, ни пред профанисањем јавног морала.

На првом мјесту оне су наставиле свој већ започети рад убијањем престижа црногорске државе и најстрашнијим клеветањем представника Црне Горе, (као што су то и прије рата чинили). Представници Црне Горе били су јавно озлоглашени, малтретирани и изругивани. Забранили су предавање у школама историје Црне Горе. Источни дијалекат (који се говори у Србији) увели су у администрацији и у школама на мјесто јужног.

По наређењу Србијанаца, порушени су историјски споменици и поцијепане историјске слике. Промијенили су имена појединим мјестима. На поштама су обавезно увели марку са ликом краља и регента Србије, док међутијем у ранијим аустриским провинцијама, које је Србија легално добила, још је и данас у промету угарска државна марка. Имање краљево и чланова династије потпуно је опљачкано или продано на јавним мјестима, а у краљевим дворовима населиле су власти или жандармерија србијанска. Но србијанске власти нијесу гледале да убију само престиж државе црногорске, него и цркве, која је, као што је познато, аутокефална. Као

земљи. Ја сам добио највише гаранције од представника Савезничких земаља, да ће у скором времену бити пружена црногорском народу згодна прилика да се слободно изјасни о политичкој форми своје будуће владе.

Што се мене тиче, ја ћу се са задовољством поклонити тој одлуци.

НИКОЛА с. р.»

што ћемо касније показати, најгорем руглу изложена су била од стране Србијанаца два светитеља црногорска, митрополити: св. Василије чудотворац острошки и св. Петар чудотворац цетињски, чији је престиж огроман не само међу хришћанским свијетом него и међу Муслиманима Босне и Херцеговине, Арбаније и свију околних земаља, који су ради поклоњења долазили у Црну Гору редовно сваке године у једном огромном броју.

Поред ове деструктивне акције, коју *бисмо могли назвати духовном*, свега онога што је чисто црногорско, Србијанци су вршили још једну много крвавију и дивљију: пресија директна на народ. *Ево средстава којима су се служили:*

1. Храна, коју су Савезници шиљали црногорском народу — нарочито Америка — дијељена је од стране Србијанаца, као да је то дар Србије и то само онима, који су пристали да се закуну на вјерност краљу од Србије.

2. На сличан начин дијељене су помоћи: у храни и одијелу од стране извјесних хуманитарних мисија у Црној Гори, нарочито у почетку, чије су племените намјере биле врло често изигране од од стране Србијанаца. Србијанске власти успјеле су често, да обману ове мисије и да у одборима који су помагали мисијама поставе само оне личности, које су оне хтјеле и које су дијелиле помоћ само онима, који су се бар формално изјасниле за Србију.

3. Чиновници и официри црногорски и њихове породице за све *вријеме аустро-угарске окупације т. ј. за 34 мјесеца нијесу при*мали никакве помоћи од државе, као што је то био случај са чиновницима Србије, Белгије, Румуније и у оним француским покрајинама, *које бијаху окупиране од стране Нијемаца. Стање тих чи*новника и њихових породица било је очајно,. јер не посједоваху непокретности у земљама, са којих би бар добијали насушни хљеб. *Србијанске власти, које су запријечиле рестаурирање Црне Горе и* тиме повраћај нормалног живота, давали су овим несрећницима заосталу плату само под условима да положе заклетву краљу од Србије. *Сви они који нијесу положили заклетву били су приморани и* даље на глад и највећу оскудицу. (1)

---

(1) Ово нечасно уцјењивање било је у осталом практиковано за вријеме свјетског рата.

Србијанска дипломација т. ј. г. Пашић, бив. министар предсједник и г. Веснић, садањи министар предсједник, а раније посланик Србије у Паризу, били су интригама успјели, да Савезници не дају никакав кредит црногорској влади, како ова не би могла помагати заробљенике, интерниране и заостало становништво у земљи, по примјеру Србије и осталих земаља, које непријатељ бијаше окупирао. Од Црногораца могао је добити само онај савезничку помоћ, који се обратио, или којима је дала србијанска влада.

4. Међутијем србијанске власти нијесу се задовољиле на ове „пацифистичне“ мјере за умирење црногорског народа и за задобијање присталица. Макар колико ове мјере биле нехумане и ефикасне, оне нијесу давале жељене резултате, с тога се је прошло на ефикасније и сигурније начине.

Србијанске власти почеле су, преко нарочито организованих банда, пријетити смрћу свима онима, који се не би изјаснили за анексију Црне Горе Србији. Између осталих, таквим начином, приморани су да на ово пристану бивши предсједници министарства: др. Лазо Томановић и генерал Јанко Вукотић. Кућа овога посљедњег била је опкољена од бандита под водством поручника Ј. Бошковића и пријетили му смрћу ако не пристане на анексију. Истим начином на приставак приморан је и митрополит црногорски Митрофан, што је, у повјерењу, он и признао графу Салису, изасланику владе В. Британије у Црној Гори. (1) Граф Салис сигурно није ово пропустио назначити и у своме познатом реферату влади В. Британије, који, поред свих захтјева енглеског парламента, није био публикован, и који би несумњиво потврдио ова наша изношења, иако се један већи и ужаснији дио злочина одиграо тек пошто је граф Салис напустио Црну Гору.

Други, пак, који нијесу пристали на анексију Црне Горе и положили заклетву на вјерност краљу Србије, били су изложени најгорим понижењима и кињењима, имања су им опљачкана, они затворени и т. д.

Но нијесу само прваци наморавани на полагање, заклетве него од реда сви грађани и сваки, који је не би положио, био је сумњив и на разне начине малтретиран и кињен а у много случајева батинан. (2) Обичан је случај био, да овако „нелојална“ грађанина, т. ј.

На овај начин србијанска дипломација изазвала је незадовољство код Црногораца и прибављала к себи «присталице». У овом нехуманом послу србијански посланик у Берну, сада посланик у Вашингтону, г. Сл. Грујић, ишао је чак тако далеко, да је представнику америчког Цавеног Крста у Берну, који шиљаше помоћ свим савезничким заробљеницима, рекао једном приликом: да црногорским заробљеницима не треба слати хљеб, јер да они добијају са другог мјеста. Због овога амерички Црвени Крст почео је тек касније, кад је сазнао истину, слати хљеб и црногорским заробљеницима, као што је то чинио већ одавно свим осталим савезничким.

(1) Митрополит црногорски умро је концем мјесеца септембра 1920. у 76. години на Цетињу. На самртном часу изјавио је, да је у мјесецу децембру 1918. под пријетњом смрти од стране Србијанаца признао анексију Црне Горе Србији и да је ову изјаву учинио грофу Салису, изасланику Велике Британије за анкету у Црној Гори. Потоње ријечи митрополитове су биле дирљиви апел на краља и народ црногорски, тражећи да му опросте оно што је и сам сматрао издајством своје отаџбине.

(2) Као што се види, Србијанци придају велику важност задане ријечи од другога, нарочито кад се ради да се њима дадне, али им се савјест но буни кад сами форсирају становништво да се одрече својих обавеза према Црној Гори.

који није положио заклетву, вежу, да га везана воде кроз варош за вријеме пазарног дана, гдје га је чекала, намјештена од власти, гомила, скупљена од најгорег олоша и бјелосвјетских скитница, која га је ружила, пљувала, тукла и т. д. и који је најпослије без икакве стварне кривице затворен.

Чак су заклетву морали полагати и мирни сељаци. Војска србијанска опколила би изненада неко село; сељаци би били дотјерани пред цркву. Свештеник, кога су довели Србијанци, изговарао би заклетву, коју су сви сељаци морали понављати, држећи један другог за руке. док је први од њих држао крст. Такав је случај н. пр. био у Зети (подгоричка област), гдје је србијанска војска водила по селима попа Андрију Драговића, који је вршио ове религиозно-политичке „манифестације“, које нијесу вршене ни у доба средњовјековних деспота.

Но нијесу само људи приморавани на полагање заклетве него чак и жене, ратне удовице, којима је то постављено као услов да би могле примати ратне пенсије.

Природно је, да је овако нечовјечно и насилничко поступање *србијанске војске и власти, о којем је било доста ријечи, изазвало* нов оружан отпор, који иначе није никад ни престајао.

Оружани отпор Црногораца кварио је намјере Србије, која је пошто пото хтјела добити признање насилне анексије Црне Горе. С тога је требало ма под коју цијену и не бирајући средства угушити устанак у Црној Гори како би дипломација Србије могла рећи, да народ Црне Горе није противан новом стању.

Ради овога из Београда упућен је као „специјалиста“ пуковник Стојан Поповић, који је свој крвожедни занат — убијање жена и дјеце — почео још 1903. као учесник у кукавичком убиству краља Александра и краљице Драге, а усавршио га касније у Маћедонији и Арбанији. Овом злочинцу (који, и по свом спољашњем изгледу, личи више на звјера него на човјека) повјерена је „врховна команда“ за уништење устанка у Црној Гори. (1)

Ево средства којима се он служио за угушење устанка:

1. Поред регуларне војске, која је имала да уништи устанике, прозване комитаџије, он је образовао од варошког становништва т. зв. контра-комите. Сваки грађанин, без обзира на године старости, био је приморан да узме пушку и да се бори против усташа. Ко не би хтио поћи против усташа, сматран је за сумњивог и као такав био је батинан, затваран, а често пута прободен бајонетима.

---

(1) Пуковник Стојан Поповић је рођен у Србији и официр је од каријере у србијанској војсци. Не треба ово име мијешати са осталим Поповићима, који ће у овом рапорту бити често помињани а који немају ништа заједничко с њим. Ово је име врло распрострањено у Србији и Црној Гори, као и у Угарској и Румунији.

2. „Ратне експедиције“, које су састављане на горњи начин морали су исхрањивати путем контрибуција крајеви у којима су се вршиле „ратне операције“. Жене и дјеца приморавана су да носе на леђима за ове дивље хорде храну и муницију у бојним редовима. То је била казна на становништво села̂ за то што су се у околини налазили усташи, који су — по претпоставци ових зликоваца — били у вези са становништвом.

3. Село, у ком су се појавили усташи, или куће усташа, биле су у већини случајева опљачкане или бомбардоване, или, пак, запаљене. Да би, пак, казна била већа, приморавали су жене или старце, које су затекли у кући, да сами пале сопствене куће. (1)

4. Забрањено је ићи из села у село без нарочите дозволе власти; а ноћу по селима не смије бити по кућама никакве свјетлости. Сваки прекршај овога, казни се батинањем.

5. Да не би становништво имало везе са устаницима, становништво више села доведено је у једно село, које је чувано са сваке стране војном силом. На тај начин препуњаване су иначе мале и мизерне сеоске куће, што је силно допринијело ширењу разних болијести и огроман број умираше, нарочито дјеце.

6. Са породицама усташа много се радикалније поступало: старци, жене (чак и трудне) и дјеца тјерани су у затворе, гдје су без покривача о самом хљебу и води држане мјесецима. Пошто су у Црној Гори затвори малобројни, они су затварани по приватним кућама, подрумима и т. д. Неке од ових трудних жена вршиле су порођај у затворима. Један знатан број ових невиних затвореника помро је у самим затворима или одмах по „ослобођењу“, усљед изнурености и болијести, задобијене у затвору.

7. Осим злочина, које смо поменули и који су чињени према невиним породицама усташа, србијанске власти су пак спречавале да обрађују земљу, ускраћивале им љекарску помоћ, приморавале су жене, да, носећи дјецу на рукама испред војске, траже по брдима усташе — своје мужеве и браћу.

8. Послије изложених злочина према старцима, женама и дјеци није потребно износити све начине мучења и масакрирања усташа и рањеника кад падну у руке србијанским трупама. Да би задали што већи страх становништву, жртве усташа не сахрањују, него га стријељају послије смрти. Ми ћемо све ово потврдити у конкретним случајевима.

---

(1) Приморати Црногорца да запали кућу својом руком, исто је што и приморати га да изврши убиство над једним чланом своје породице, јер, због великих традицији, кућа за наше горштаке представља капитал морални несравњено већи од њене материјалне вриједности.

Колики је тачно број оних који су мучени, батинани, затварани и убијани од стране Србијанаца, као и колики је број опљачканих имања, разрушених и попаљених кућа у Црној Гори, немогуће нам је тачно сазнати с тога, што смо се кретали само на једном дијелу црногорске територије. Број порушених и попаљених кућа *износи неколике хиљаде, док је број опљачканих имања* много већи. Материјалне штете нанесене црногорском народу од окупације србијанске огромне су, много веће од оних које му је нанијела аустро-угарска окупација у 1916—1918. (1) Што се тиче затвореника, њихов број варира од 2—3000. Овдје нијесу урачунане жене и дјеца устаника, чији број такође варира, јер неке послије извјесног времена пуштају на слободу, док друге, нове, затварају, чим се неко придружи усташима. Осим тога постоји једна нарочито врста затвореника, којима је наређено да се за један период од неколико мјесеци свакодневно пријављује властима. Ово су обично они, који нијесу довољно манифестовали симпатије и лојалност према Србији. Већина затвореника затворено је још од децембра 1918. Над њима се не чини никакво ислеђење, нити се доноси икакво судско рјешење. Међу њима се налазе бивши министри, који су 1914. објавили рат Централним Силама (2), генерали, који су 1914.-1915. побјеђивали аустриску војску, народни посланици, виши чиновници и официри. Они су затворени у Централном Казненом Заводу у Подгорици. Већини од њих је једина кривица, што су у децембру 1918. године купили потписе на протест, који се требао упутити Конференцији Мира против насилне анексије Црне Горе. (3)

---

(1) Штете, које је окупација аустриска нанијела Црној Гори, по процјени србијанских окупаторских власти износе 723. милиона франака (видјети „Rapport sur les dommages causés à la Serbie et au Monténégro presenté à la commission des Reparations des dommages од стране „Делегације краљевства Срба, Хрвата и Словенаца на Конференцији Мира“ 1919. стр. 147-157).

Штете, које је револуција sinn-feiners у Ирској проузроковала у 1919. и 20. износе 3.006.169 лира штерлинга (говор sir Hamar Greenwood-а, главног секретара за Ирску, у Доњој Кући од 22. јуна 1920.) Према овоме лако је оцијенити колико тешко падају огромне штете, које су војска и власти србијанске проузроковале у Црној Гори, која је осам пута мања од Ирске.

(2) Међу министрима налази се од децембра 1918. затворен и Ристо Поповић, министар финаосија и заступник предсједеника Министарског Савјета оне исте црногорске владе која је објавила рат Аустрији послије њеног напада на Србију; оне владе која је ушла у рат без постављења услова Савезницима и одбила компезације (Скадар и т. д.)
које је Аустрија нудила Црној Гори за неутралност.

(3) Црногорска Влада и разне црногорске корпорацвје упутиле су у току 1919. и 1920. многобројне протесте и молбе Конференцији Мира и Великим Силама. којима су тражили ослобођење ових мученика Све ове молбе и протести остали су без успјеха. Међутим Велике Силе учиниле су заједнички корак код финске владе за ослобођење два првака шведофила са Аландских острва, за која се, као што је познато, не зна још да ли ће припасти Шведској

Стање ових затвореника је очајно, а такође и њихових породица, које се, лишене својих хранитеља, налазе у највећој биједи тако, да су и породице бив. министара приморане, а да не говоримо за друге, да живе од милостиње. (1)

Осим затворених Црногораца има један број и интернираних, већином првака, међу којима су: војвода Божо Петровић, бив. предсједник министарског савјета, Михаило Поповић, члан Државног Савјета у пензији, Стево Татар, члан главне државне контроле, Шпиро Поповић, директор пошта и телеграфа, Марко Петровић, бив. обласни управитељ, протојереј Илија Јовићевић, Ђоле Гвозденовић, бив. управник Двора, који су интернирани у Сарајеву (Босна).

Што се тиче народног расположења, он је цио за слободу и независност Црне Горе. Немање оружја, изнемоглост народа, који је већ девет година у рату, од којих је скоро пет у ропству, страховит терор који се над народом врши као и велики број србијанске војске, узрок је што народ није још досад успио да протјера варваре из своје, вјечито слободне, земље.

Што се тиче присталица Србије, у Црној Гори њих уопште нема, изузимајући неколике стотине њих, који су се компромитовали у убиствима и другим злочинима, које су Србијанци починили по Црној Гори. За Србију нијесу чак ни они Црногорци, који су се примили њене службе, само да би спасли животе својих породица.

или Финској. Велике Силе у демаршу учињеном код финске владе навеле су као разлог то, што судбина Аландских острва није још ријешена, и финска влада их је пустила на слободу. Црна Гора је пак сматрана од Великих Сила као суверена и савезничка земља, а ситуација створена србијанском окупацијом још је неријешена, па ипак то није помогло, да се владе Великих Сила заузму за ослобођење неколике хиљаде мученика црногорских, од којих знатан дио није никад подизао оружје против терористичке војске србијанске, иако је на то имао право и дужност, него само, као што је горе речено, покушао протестирати писмено код Конференције Мира. Мора се напоменути да су извјесне владе Великих Сила остале равнодушне према овом чак и онда, кад су добиле о овим нечувеним насиљима и рапорте од својих нарочито иза ланих делегата у Црној Гори.

(1) Очајно стање затвореника и њихових породица приморало је неке од њих на очајан корак који се је трагично свршио. Осамдесет затвореника Црногораца одлучило се јула 1920. да побјегне из затвора на Цетињу, приликом прегледа затвора од стране србијанске страже. Чим је стража отворила врата, затвореници су јурнули да бјеже, а Србијанци су убили 23 на мјесту, међу којима и бившег племенског капетана Сима Кривокапића. Један дио од оних, који су остали живи, успјели су да побјегну и умакну у горе, други, који су били рањени, пали су у руке Србијанаца, који су их дотукли. Овом приликом нијесу поштедјели ни њихове породице; тако су напримјер испребијали Ику, жену Васа Мартиновића (избјеглог у Италији) само зато што није казала (што она у ствари није знала) да се њен дјевер Саво Мартиновић, рањен, сакрио у подруму њене куће.

У Ирској синфејнеровци убили су од 1. јануара до 20. јула 1920. г. 5 полицајаца и 86 чланова краљ. ирског констабулара и нико од криваца није био за ово осуђен на смрт. (Говор Г. Хамар Гринвуда, генералног секретара за Ирску од 22. јула 1920, изговорен у Доњем Дому.)

3. Злочини према појединцима

Као што је речено у почетку овога рапорта, његови подносиоци кретали су се, као шефови појединих устаничких чета, само на једном дијелу црногорске територије, која од прилике представља око једне петине цјелокупне територије црногорске. Према томе нама је немогуће изнијети све појединe случајеве и све појединe злочине са свима детаљима учињеним у читавој Црној Гори. Овај „Крвави Албум" неколико пута је већи од овога што га ми подносимо. Ипак појединиi случајеви, које ниже износимо, тако су крвави и ужасни, да ће бити довољно да покажу свијету какав је терор у Црној Гори и да покрене јавно мнијење да оно натјера велике и силне, који дијеле правду народима, да се пошље у ту најнесрећнију земљу на свијету једна интернационална комисија, која ће утврдити апсолутну истинитост свега овога што ми износимо. Та комисија ће утврдити и изнијети све остале многобројне злочине, а које ми из разлога, које смо горе навели, и из помањкања детаља не можемо и нећемо да износимо.

У томе очекивању износимо само неколико аутентичних случаја

А) Злочини према појединцима у намјери да унизе углед цркве и државе.

1. Једнога дана, децембра 1918. у 1 сат ноћу, једна група србијанских официра, праћена војницима и једном групом најгоре фукаре, којом су терорисали честито и мирно становништво, извршила је у Никшићу сљедећи одвратан злочин, желећи тим убити ауторитет цркве, односно светитеља-патрона црногорског народа и црногорске државе. Направили су три ковчега, на форму мртвачких сандука. На једном је било написано Св. Петар, на другом Св. Василије, а на трећем црногорска круна. Ове ковчеге су носили кроз варош Никшић на начин као што се чине црквене процесије, затим су се задржали на тргу, гдје су ископали три гроба, у која су положили ова три ковчега. Послије овога одржали су опјело, као што се то чини у православној цркви приликом сахране. Како је у православној цркви обичај да се гробови прелију вином и уљем, то су, умјесто тога, србијански официри препишали јавно гробове.

Ти су официри: пјешадиски поручник Душан Стајић, пјешадиски поручник Мијушковић и артиљериски поручник Тунгуз. (1)

2. У мају мјесецу 1919 црква у селу Озринићима (никшићска област) била је разбијена и опљачкана. На сред ње била је наложена ватра од црквенога намјештаја и од крстова са гробља. Војници су се покривали одеждама и лежали на њих.

3. У мјесецу фебруару 1920. предао се Србијанцима, пошто су му ноге биле сасвијем премрзле, усташ Никола П. Вучинић, бивши управитељ централног казненог завода у Подгорици. Мјесец дана доцније ноге су му отпале и он је умро у болници у Никшићу. Његова мати пренијела је његове посмртне остатке у Рогаме (подгоричка област) у његово родно мјесто. Србијанске локалне власти забраниле су да га закопа у опште сеоско гробље, већ су наредиле да *се закопа ондје гдје се копају злочинци и осуђеници.* Свјештеник Крсто Вукотић, напротив, радио је на томе да се са остатцима има поступити као са обичним мртвацем. Не могући добити дозволу, свјештеник га је сахранио ноћу. Кад су србијанске власти за то дознале, осветиле су се несрећном свјештенику батинајући га јавно, пљувајући му у лице и ћушкајући га.

4. У мјесецу јуну 1919. устаници су се упутили у цркву Жупе Никшићске и захтијевали благослов и свету причест од калуђера Павићевића. Он је то учинио драге воље, али Србијанци су то дознали и испалили су на цркву један хитац из топа великог калибра, тукли га и затим га бацили у тамницу.

5. 25. децембра 1918. затворен је у Никшићу Марко Ђукановић, предсједник Државног Савјета, бив. министар и т. д. Кад је вођен под стражом од куће у затвор, србијанска власт најмила је око 20 дјеце и амала, који су, кад је пролазио пјешке кроз улице, пљували на њега, вукли га за нос, бркове и браду и бацали се на њега блатом и разним нечистоћама.

Г. Ђукановић се налази од 25. децембра 1818. затворен у

---

(1) Сва тројица су активни официри србијански; прва двојица рођена су у Србији на територији коју је добила прије 1913; трећи је прирођени Србијанац.

У случају да се поведе истрага, треба водити рачуна о околности да су ови официри од 1918. аванзирали најмање за један или два чина, будући се у србијанској војсци авансира брже и лакше него и у једној војсци на свијету. *Ово је потребно нагласити с тога, што је србијанска влада* способна да рече. да у њиховој војсци уопште не постоје поручници Стајића, Тунгуза и Мијушковића, јер су сад ови капетани II и I класе.

централном казненом заводу у Подгорици (Црна Гора); он досад није ни исљеђиван ни суђен. (1)

6. Генерал Јоко Аџић, стар 65 година, није хтио положити заклетву краљу од Србије, него је за читаву годину дана остао „неутралан“. Према њему се управљао и читав крај у ком он живи. Стога су му Србијанци у децембу 1919. опљачкали имање и запалили кућу у којој је становао у Пиви (област никшићска). Осим тога њега су ухапсили, тукли по табанима шипком од пушке, затим га боса и пјешке гонили из Пиве до Никшића у затвор (неколико сати хода). Кад је провођен кроз варош Никшић, малтретиран је на исти начин као и предсједник Државног Савјета М. Ђукановић. Осим тога тукли су га и празним кутијама од американског конзервираног меса. Генерал Аџић још се налази у затвору у Подгорици.

7. Мило К. Мартиновић, стар 75 година, судија у пенсији, из Никшића, водио је прибиљешку у свом нотесу о злочинима који се чине. Због тога су га Србијанци одмах ухапсили у јуну 1919. и организовали „руљу“ да га нападне приликом спровођења у тамницу. Он је не само тучен, него су му ишчупали бркове и браду, која је била врло дуга. Због овога „злочина“ г. Мартиновић је био у затвору 7 мјесеца.

8 На исти начин, као и судија Мартиновић, био је бијен и малтретиран г. Новица Николић, бив. судија и народни посланик, кад је ухапшен у јуну 1919. због једне патриотске пјесме коју је спјевао, али коју није био објавио.

9. На сличан начин су малтретирани од србијанског среског начелника Томића у децембру 1918. три брата: војвода Божо Петровић (70 година), бивши предсједник министарства, генерал Ђуро Петровић (69 година) и Марко Петровић (63 године), бивши обласни управитељ, који су живјели на својим имањима у околини Никшића. Сва тројица су били тада затворена у Подгорици. Послије скоро годину дана војвода Божо Петровић и Марко Петровић били су ослобођени, а сад се налазе интернирани у Сарајеву (Босна).

(1) Кућа Ђукановића није запаљена с тога, што је била у вароши, те су се Србијанци бојали због страних мисија, које су пролазиле кроз вароши, да пале куће. Међутим по селима то су редовно чинили. Тако, између многобројних других, попаљене су куће генерала Јока Аџића (у Пиви); генерала Ђура Јововића (околина Никшића); данашњег предсједника црногорске владе г. Ј. С. Пламенца (у Црмници), данашњег министра војног, генерала Вучинића (на Врањицким Њивама — Дукља, стара Диоклеција) и т. д. Карактеристично је, да друга кућа г. Пламенца, коју има у вароши Цетињу, није запаљена. Она је од Србијанаца претворена само у затвор. Тако исто није запаљена кућа генерала Вучинића, коју има у вароши Подгорици.

Генерал Петровић налази се још у затвору у Подгорици, гдје је потпуно ослијепио. Он већ неколико мјесеци моли да му се дозволи операција на очима, али ту дозволу још ни до данас није добио. (1)

10. У јануару 1919. србијанске власти затвориле су капетана рудинског г. Мојаша Перовића. Да га понизе, ставили су му самар на леђа и тако је осамарен вођен од србијанских агената по цијелом Никшићу, послије чега су га бацили у тамницу.

Б) Злочини према женама и дјеци

1. У јануару 1919. жена Живка Јањушевића из Озринића (област никшићска) родила је у тамници, гдје је била затворена из освете према њеном мужу — усташу.

2. Фебруара 1919. једна србијанска патрола дошла је у село Драговољиће (област никшићска), одакле је потјерала собом жену Илинку И. Симовића, узевши јој 60.000 круна. Кроз неколико дана један сељак нашао је у ријеци Бистрици њено мртво тијело, на коме је било осамнаест бајонетских рана. Србијанске власти из Никшића нијесу хтјеле по овоме злочину повести истрагу, него су наредили да несрећна жртва буде ноћу сахрањена. (2)

3. У никшићском затвору помрло је неколико дјеце, која су, у име репресалија према њиховим очевима — усташама, била затворена.

4. Шест удовица: Марија жена Баја, Стане жена Николе, Станица жена Грујице, Стана жена Радована, Велика жена *Николе и Јована жена Новака, све из породице Никчевића* из Пјешиваца (област никшићска) затворене су у Никшићу само зато што нијесу хтјеле положити заклетву краљу Србије. Дјеца ових удовица

---

(1) Генерал Петровић јесте несумњиво један од првих војсковођа црногорских. Он је са генералом Милутином Вучинићем, садашњим црногорским министром војним и генералом Вешовићем (сада затворен од Србијанаца у Београду) командовао у јануару 1913. када су Црногорци извојевали славну побједу над Турцима на Бардањолту. У овом рату командовао је центром црногорске војске. Од октобра до децембра 1915. херојски је са својом војском одбио многобројне нападе неколико пута надмоћније аустро-угарске војске, која је имала задатак да, пробивши његов фронт, прекине одступницу србијанској војсци, која одступаше преко Црне Горе и коју је црногорска војска спасла од сигурног ропства.

(2) У рапорту изасланика американске Амбасаде, у Риму који је био у Црној Гори као изасланик, који је штампан у другом дијелу ове књиге, налази се један случај насилне пљачке неке старице од стране србијанског каплара, што само потврђује случајеве, који се овдје наводе. И ова би жена без сумње била убијена да је интервенција г. Едварда Арнолда није спасла. Напомиње се да је г. Арнолд био само 4-5 дана у Црној Гори и ипак је сам видио злочине који се тамо врше.

остала су без старатеља и хранитеља, пошто су њихови очеви погинули још у 1913. у рату с Турцима при опсади Скадра. (1)

5. 7. јула 1919. опљачкана је и запаљена кућа једног од подносиоца овога рапорта, Милисава Николића, народнога посланика и бив. потпредсједника Народне Скупштине. Његова мајка Милица, стара 80 година из Жупе (област никшићска), била је код сусједа сакрила нешто покретности; да би ју приморали да каже гдје је покретности склонила, србијански војници држали су је над ватром и тим је начином приморали да каже гдје је покретности склонила.

6. 6. августа 1919. србијанска војска опљачкала је била кућу оца једнога од вођа црногорских усташа командира Андрије Драгутиновића из села Ћеклића (област цетињска) у намјери да ухвате његовог брата Илију. Илија се, пошто је била ноћ, спасао бјегством кроз прозор, и поред живог пуцања од стране Србијанаца. Јованка мајка Илијина, старица од 75 година, када је изашла из куће, брижна за судбину свога сина, била је убодена бајонетом, затим од србијанских војника вучена преко камења, те јој је на тај начин ишчашена рука. Тек сјутра дан ова несрећница била је нађена од сељака и пренесена кући.

Кад су у фебруару 1920. србијански војници нагонили породице усташа (жене и дјецу) из Ћеклића да иду пред њима у потјеру, ова старица, пошто није могла ићи, била је носена на носилима.

7. У јулу 1919. *породила се у подруму никшићске пиваре*, која је претворена у затвор, жена Луке Ћираковића из Озринића (област никшићска). Ни послије порођаја није ослобођена из затвора и ако је била затворена, без икакве кривице, само из репресалија према њеном мужу усташу.

8. 22. маја 1919. србијанским трупама пошло је за руком да се докопају у планинама усташа Симеона Мићковића, из Жупе Никшићске. Оне су га везале и бациле у тамницу и тамо су му се светиле: најприје су га тукли оковима што су му били ставили на ноге, а *послије су га ставили 40 минута у води до главе, објешеног за косе*.

Доцније је исти Симеон успио да се бјегством ослободи. Србијанци су донијели рјешење да му се опљачка и запали кућа. Његова мати, видјећи Србијанце да долазе, побјегла је са троје дјеце (син од 11 година и двије дјевојчице од 8 и 14 година). Послије неколико дана нашли су их у планини. Насилници србијански забав-

---

(1) У случају да у породици нема пунољетне мушке главе у кући, Србијанци су *присилили жене да оне такође полажу заклетву вјерности* краљу Петру.

љали су се тиме што су над дјецом извршили своје пожуде, а јадној жени избили све зубе.

9. У мјесецу јулу 1919. србијанска војска опљачкала је имање командира Стевана Павловића, избјеглог у Италији, и забранила је да се његова земља обрађује. Његову жену ставили су у тамницу у Никшићу, стару 35 година, и троје дјеце (два дјечка од 12 и 10 година и дјевојчицу од 5 година). Мајка је била растављена од дјеце и, за свих шест мјесеца док је била затворена, није их видјела. Њу су хранили само са водом и хљебом.

10. У мјесецу августу 1919. србијанске власти затвориле су родитеље старе око 80 година потпоручника Митра Марковића из Цуца (област цетињска). У тамници су Србијанци пустили да ови стари трпе највеће муке које се замислити могу. Напосљетку, не могући дозвати гдје се налазе њихов син и рођак усташи, ставили су их да стоје боси на жаравици и присиљавани да их прокажу.

11. У мјесецу јулу 1919. србијанске трупе опљачкале су у Угње (област цетињска) кућу потпоручника Мила Зубера, те су повели собом у затвор на Цетиње његовог оца (65 г.), мајку (55 г.), брата (17 г.) и његову сестру (10 г.). За вријеме три мјесеца ова *породица борила се са жеђу и глађу, јер су тиме хтјели присилити* ове јаднике да кажу имена оних, за које су Србијанци мислили да су у вези са устаницима.

12. У мјесецу јулу 1919. Србијанци из освете према потпоручнику усташу Саву И. Капи из Угња, затворили су у тамници на Цетињу цијелу његову породицу: његовог оца (80 г.), жену (23 г.) и сестру (20 г.), те су их мучили дивљачки и изложили глади и жеђи. Послије мјесец дана су их пустили, али наново у децембру исте године опљачкали су им кућу и поново их затворили у тамницу, гдје су трпјели неизмјерне муке и нова искушења.

13. У мјесецу јулу 1919. србијанске трупе су стигле у Чево (цетињска област), гдје су опљачкале кућу народног посланика Богдана Вукотића, избјеглог у Италији, присилили његову жену, болесну и при порађају, да пјешачи све до Цетиња (7 сати хода), гдје су је ставили у тамницу.

14. У мјесецу децембру 1919. србијанске трупе напале су на кућу потпоручника усташа Радована Турчиновића (село Велестово, област цетињска), опљачкали су и уништили све његово имање и најзад му запалили двије куће. Његову мајку од 60 г., његову жену и његову сестру тукли су и напосљетку одвели су их на Цетиње у тамницу. Србијанци су им ставили до знања да ће их мучити све док се њихови рођаци не предаду Србијанцима.

15. У августу 1919. био је убијен од србијанских војника син Сава Ф. Оташевића с Његуша (област Цетиње), дијете од 13 година, што је пјевао познату народну химну „Онам' онамо", спјевану од краља Николе.

16. У јулу 1919. Србијанци су испребијали батинама жену једног од подносиоца овог рапорта мајора Крста Поповића из Цуца (област Цетиње) само с тога што није хтјела рећи гдје је склонила шесторо дјеце, од којих је најстаријему 11 година. Она је због тероризирања, а пошто јој је била кућа запаљена, побјегла са дјететом од 4 мјесеци у Котор, гдје се налазила поред србијанске посаде још и италијанска и француска. Осталу дјецу узели су добри људи — сељаци, те их држе прикривену као своју.

17. *У мјесецу јуну 1919. једно србијанско одјељење ушло је* у село Угње (цетињска област) и настанило се у кућу барјактара Ника Капе. За 5 дана ова несрећна породица морала је хранити и послуживати ову посаду. Кад су опљачкали, уништили и расули све што је ова породица имала, избацили су на улицу стару мајку Капину, око 100 година, и одвели у затвор на Цетињу њених шест кћери. Ту су за један мјесец, прије него су пуштене, претрпјеле сваке муке. Мјесеца децембра поново су их затворили и ту су их задржали три мјесеца пошто нијесу хтјеле ништа признати о устаницима. За све то зимско вријеме морале су спавати на голим даскама у влажном и хладном затвору.

18. *У јуну 1919.*, пошто су опљачкали и запалили село Очиниће (цетињска област), србијанске трупе су повеле собом 30 жена и дјеце из тога села и држали их и мучили неколико мјесеци у тамници на Цетињу.

19. У јулу 1919. Србијанци су затворили 120 жена и дјеце из села Крњице и Вучидабића (приморска област) и држали их у тамници 5 мјесеци.

20. 3. октобра 1919. једанаест војника србијанских 29. пука хтјели су силом да уђу у кућу пок. Пунише Брајовића у близини Бара. Пошто су били одбијени, пуцали су на жене, које су биле *саме у кући. Двије од њих биле су рањене*: Марта Радуловић и Петруша Милачић.

21. 27. децембра 1919. жена Васа Мариновића из села Очинића добила је наредбу од србијанског капетана Радовића да однесе на Цетиње, што је и учинила, ради саслушања, свога мужа *који је лежао од грипе и био на умору.*

22. У јулу 1919. стигло је у Комане (област цетињска) једно одјељење србијанско. Србијански командант Блажо Божовић скупио

је све усташке породице, рачунајући ту жене и дјецу. Видјећи да од њих не може ништа дознати о устаницима, србијански војници су их тукли . Командант Божовић изабрао је међу њима 65 особа, заповиједио им да се изују и тако их босе послао преко брда у тамницу на Цетиње (6 сати хода).

23. У октобру 1919. србијански војници пуцали су и ранили жену Милосаву Зајовића из Озринића (област никшићска), која је усљед рана остала потпуно саката.

24. У јануару 1919. србијански војници опљачкали су кућу Н. Мумовића из села Пресјеке-Дуга (област никшићска) и силовали му жену.

25 25. децембра 1919. Србијанци су запалили село Диде (општина бјеличка, област цетињска). Становници су били побјегли, изузимајући старих и болесних. Међу њима налазили су се болесници: Никола Вујић и Божо Р. Биговић. Обојица су били убијени. Мајка Николе Вујића, која је покушала бранити невиног сина, била је испребијана и оставили су је полумртву.

26. 18. децембра 1919. србијанске трупе мучиле су жену Милана К. Милића, из села Дуба (општина бјеличке, област цетињска) и наморавале да каже гдје јој се налази муж усташ. Кад то није помогло, србијански војници тукли су јој шакама дијете од 10 мјесеци. Усљед овога дјетету је пошла крв на нос и уста, те је неколико дана касније од тога и умрло.

27. У мјесецу децембру 1919. србијанске трупе, под видом да траже усташе, опљачкале су у Очинићима (област цетињска) кућу водника Лука Гленџе, тукли су његовог шеснаестогодишњег брата, мучили његову осамнаестогодишњу сестру и обоје их затворили у тамницу на Цетињу. Тамо су, као и сви други, трпјели велику глад и све остале невоље.

28. У мјесецу августу 1919. србијански војници су опљачкали па затим запалили кућу Вука Перовића из Мартинића (подгоричка област). Његова мати, да би избјегла мучење, проказала је гдје се налази њен новац, у износу 10 000 круна у ситну и папиру. Природно, новац су однијели.

29. У мјесецу јануару 1919. србијанске окупаторске трупе затвориле су у Броћанцу (никшићска област) цијелу породицу, рачунајући и малу дјецу, поручника Николе и Петра Николића, усташа. Они су их одвели у Никшић и заворили их у подрум пиваре, гдје су остали четири мјесеца и били су пуштени тек онда кад је стигла у Никшић американска мисија. У јулу 1919. србијанска одјељења стигла су и поново им опљачкала цијело имање и запалила

им кућу. Да избјегне смрти, њихове породице избјегле су у планине, гдје се и сад налазе, живјећи у највећој невољи и оскудици. Поручник Никола Николић, кога су Србијанци тешко ранили, да им не би пао у руке, одузео је себи живот бомбом.

30 У јаруару 1920. потпоручник србијански Никола Жугић осудио је на мучење Газја Марковића и жену му (село Цуце, цетињска област), да их присили да прокажу гдје им се налази син усташ, Јаков.

31. У априлу 1920. затворили су, мучили и тукли у Васојевићима једну стару жену од 80 година, Буле Јововић, да је присиле да прокаже гдје се налази њен унук, потпоручник Богдан Јововић.

32. У фебруару 1920. мучена је од стране Србијанаца жена Милица Б. Мартиновић, из Просепог Дола (општина Цуце, област Цетиње), да би ју приморали да каже, гдје јој се налазе синови. Да би дознали што желе, ноге су јој пекли уз ватру, а истовремено држали су јој више главе зажарени сач.

33. У фебруару 1920. била је испребијана и коса јој откинута Илинка кћер Радуна М. Јовановића, из Граба (општина Цуце, област Цетиње), само с тога што су јој у кућу долазила браћа (устаници).

34. У фебруару 1920. србијански пуковник Стојан Поповић, „врховни шеф" терористичке војске (о ком смо већ говорили) дошао је лично на Чево и наредио те су се на једном мјесту на Чеву (област Цетиње) скупили преко 500 дјеце, жена и стараца, од усташких породица. Ови несрећници били су опкољени јаком стражом и оставили их усред зиме без хране и на потпуно отвореном пољу — под ведрим небом — три дана и ноћи, од чега су многи помрли.

35. 23. фебруара 1920. србијанске трупе напале су Блажа М. Марковића и жену му Милицу (село Црце, цетињска област), да покажу гдје се скривају њихови синови усташи: Јаков и Митар (који су се тада налазили у одјељењу патриота, које је предводио командир Крсто Поповић, један од потписника овог рапорта). Пошто нијесу успјели што су хтјели, Србијанци су изгорјели ноге старим родитељима, који су усљед ужасних рана изгубили потпуно ход.

36. Жељећи се осветити капетану Милану Николићу са Чева (цетињска област) због његовог активног учешћа у устанку и због тога што је касније пријешао у Италију, гдје се још и сад налази, Србијанци су у јануару 1919. опљачкали и уништили цјелокупну његову имовину. У септембру исте године затворили су у тамницу

на Цетињу његову болесну жену и његова два рођака Голуба и Николу Николића. Истог дана они су нашли смрт у тамници. Мисли се, да су били удављени или отровани. Жена капетана Николића била је пуштена послије 7 мјесеца тамновања.

В) Злочини противу мирног народа.

1. Усљед мука и батина умрли су у прољеће 1920. у никшићском затвору Илија Лалатовић и један син Баја Јањушевића, обојица мирни сељаци из Озринића (област никшићска).

2. 10. јуна 1919. србијански војници убили су у околини Никшића, без икаквог повода или стварне кривице, два брата, Божа и Обрена Дамјановића, и Митра Краљевића из Броћанца (област никшићска); кћер овога посљедњега била је рањена.

3. У августу 1919. запалили су кућу Јока Кривокапића у околини Никшића, који је био сакат. Кривокапић се покушао да брани, због чега су га они заклали.

4. 16. октобра 1919. србијанска војска нашла је код куће (околина никшићска) сељаке Милисава Никчевића и Гаврила М. Цебаловића. На њих су посумњали да стоје у вези са усташима, зато су изведени на Пандурицу (на путу између Никшића и Подгорице) и јавно стријељани. Да би задали што већи страх народу, држали су их ту на путу четири дана неукопане.

5. У априлу 1919. Илија Ђикановић, војник србијански са још неколико војника, који су сачињавали патролу, убио је трговца Жижића из Дробњака (област никшићска) и опљачкао му 25.000 круна. Злочин је извршен на мјесту Гркавац на путу Никшић-Рисан (Бока Которска). Мајка убијеног, пошто је сазнала за злочинце, отишла је у Котор у србијанску команду да их пријави. Србијански пуковник Ристић у мјесто да поведе истрагу за злочин, цинички је упитао: „Је ли погинули Црногорац?“ Кад је несрећна мајка одговорила да „јесте“, пуковник је одговорио: „Није ми жао што је тај један погинуо, него што није бар хиљада!“

6. У другој половини јула 1919. један официр србијански, поручник Јагош Драшковић, наредио је да се затворе и одведу на Вир Пазар, као врло сумњива лица, сељаци: Нико Вучедобић, Мићко Јанковић, 49 г.; Ђуро К. Пекић, 38 г.; Павић Вучераковић, 37 г.; сви из села Крњице. На путу сви су поубијани на мјесту које се зове Дубравице, између села Сеопа и Крњице. Солдатеска се светила и над лешинама несрећника, парајући их бајонетима. Тек

послије пет дана било је дозвољено да се сахране, а за то вријеме лежали су на путу.

7. Ако би се на који случај прекинула телеграфска жица, најближе село у знак казне било је опљачкано. Често се дешавало да сами србијански војници откину жицу, само да би имали повода да пљачкају. Такав је случај био са селом Војиновићима (општина Ћеклићи, цетињска област), које је било опљачкано, а осим тога морало је исхрањивати за читав мјесец дана двије чете србијанских војника.

8. Два брата Луке Јовановића, усташа из Језера (општина Ћеклићи, област Цетиње), приморавани су да запале своју сопствену кућу. Кад су они то одбили, тукли су их; кад и то није помогло, вјешани су о диреке усљед чега су падали у несвијест. Послије овога они су запалили своју и свога брата кућу.

9. У октобру 1919. једна србијанска патрола убила је у селу Диде (општина бјеличка, област цетињска) два мирна сељака, стара по 60 година и Николу Драшковића, стара 50 година. Њихова је сва кривица била та, што се тога дана у близини села водила борба између устаника и трупа србијанских.

10. У децембру 1919. србијански војници кундацама су испребијали Јована М. Илића из села Заљути (општина Цуце, област Цетиње), старца од 70 година, који је од тога послије два дана умро. Његова кривица била је та, што се тога дана у околини његова села водила борба између устаника и србијанских трупа

11. У децембру 1919. био је убијен од србијанских војника Радуле А. Ђуричић (село Ровине, општина Цуце, област Цетиње), с тога што је код њега била скривена једна ловачка пушка.

12. У октобру 1919. Марко П. Ђуровић из села Заљути (општина Цуце, област Цетиње) рањен је од србијанских војника са два метка само с тога, што је био сакрио неколико својих оваца, да му их не опљачкају. Он се и данас налази на лијечењу у болници на Цетињу.

13. У мјесецу фебруару 1919. србијанске трупе, под командом капетана друге класе Радоја Ћетковића, објесили су испод пазуха и тукли из села Додоша (ријечка област) ове сељаке: Марка Газиводу (75 г.), Сава Газиводу (70 г.), Пера Газиводу (60 г.), Лаба Костића, Јока Костића, Пека Ражнатовића, Јока Ражнатовића, Рака Јовићевића, Марка Јовићевића, Лука Јовићевића, Милана Вукотића, Сава Пејовића, Васа Ражнатовића, Јована Јанковића, Марка Пејовића и Ивана Михаљевића.

14. У мјесецу јуну 1919. србијански војници опљачкали су имање Ибрахима Хуса из Кодра (барска област) и убили су у његовој кући пред њим његова два сина, једног од 25 а другог од 30 г. Они су учинили тај злочин под изговором да су жртве имале везе и додавале храну усташима.

15. У мјесецу јулу 1919. србијански војници убили су на путу између Крњице и Сеоца старог оца од 65 г. усташа Блажа Вучедабића. Његова кућа и имање било је опљачкано и сасвијем уништено.

16. У мјесецу децембру 1919. два србијанска одјељења, наоружава митраљезима и топовима, дошла су у Жупу (никшићска област) да присиле сељаке да положе заклетву на вјерност краљу Србије. Сељак Муро Јаковљевић се противио и србијански капетан Вукан Мијушковић истукао га је пред свима. Револтиран том срамотом, сељак извади скривен револвер испод гуња и опали га на свог нападача, србијанског официра, али без икаквих посљедица, пошто је револвер био напуњен само барутом. За тај чин убили су војници краља Петра кундацима и камењем несретног Јаковљевића, чија је љешина била изложена на улици осам дана. Изнад њихове жртве написали су: „Сви они који се противе србијанским властима или помажу усташе, проћи ће овако.“ (1)

17. У јуну 1919. затворили су србијански војници мирног сељака Рака Батрићевића из Очинића у његовој кући и, пошто су га измучили, убили су га.

18. Васо Драгићевић, стар 80 г., из Пипера (подгоричка област) имао је четири сина. Двојица су се придружила усташима, а друга двојица су остала код куће. Августа 1919. србијански војници дођоше пред кућу старчеву и кундацима покушаше да га приморају да им каже гдје му се налазе синови усташи. Пошто није знао или није хтио да им каже, србијански војници затворили су га у кућу и запалили је. Видјећи да тим варварским поступцима не могу дознати ништа, извадили су га из ватре, истукли и најзад послали у тамницу. Једног од његових синова, Илију, упрегли су у товарна кола и батинама га нагнали да их вуче. Другог његовог сина, Николу, бив. писара општине Спужа, затворили су из истих разлога као и његовог оца. У затвору морали су да сносе све варварске муке и злочине, којима се Србијанци тајно служе. Да их

(1) По схватању које влада у Црној Гори једна је од најтежих увреда ћушкање. У црногорској војсци није никад постојало ћушкање и батинање као то што је било увијек и дан-данји у србијанској војсци. У црногорској војсци нарећује се официру да се у случају разјарења има држати три корика удаљен од војника; у противном случају војник има право да га одгурне, без обзира на чин.

још више заплаше, трипут су их изводили на губилиште и пред њима све припремали за извршење казне и сваки пут их вратили у тамницу. Најзад су их стријељали.

19. У мају 1920. умрли су у тамници у Никшићу: Никола Б. Зајовић из Очинића (никшићска област), стар 70 г. и Блажо Пејовић из Броћанца (никшићска област), стар 20 г. Они су били затворени само из освете према њиховим рођацима, који су устали противу Србијанаца. Њихове љешине остале су седам дана у истој тамници гдје су били затворени други црногорски патриоти.

20. У септембру 1919. у општини Бјелице (цетињска област) било је запаљено 83 куће. Власници кућа и њихови рођаци били су приморани да запале своје куће. То је била казна за онај дио народа, за који се мислило да није доста вјеран краљу Петру. У овој општини има сељака, који су били дужни да шест пута полажу заклетву краљу србијанском.

21. У октобру 1919. у Бјелицама (цетињска област) србијанске трупе опколиле су једну кућу, у коју су се били склонили пет усташа. Послије дуге борбе и видјећи да не могу умаћи Србијанцима, четворица су се од њих предали; пети, Марко Мрђеновић, не хтијући се предати, покушао је да се спасе бјегством, али је био рањен. Србијанци су га читав сат вукли за ноге и кад су га одвукли на Чево, био је мртав. Његов љеш објесили су и тако је остао три дана. Србијанци су мислили да тим страшним дјелом застраше народ. Они су такође ухватили његовог брата Глига и послали га под стражом у тамницу на Цетиње, али његови чувари су га путем тукли тако јако, да је на путу умро.

22. У августу 1919. србијанске трупе провалиле су у кућу, с намјером да је опљачкају, С. Аџића, у селу Ђиновићи (цетињска област). Власник је хтио да одбрани своје добро и био је тешко рањен. Он се доцније упутио на Цетиње да се тужи србијанским властима. Оне су га упутиле поручнику Сулејмановићу, који је наредио војницима да га туку мокрим ужетима тако дуго, док није потписао изјаву да се сам ранио.

23. У септембру 1919. Србијанци су ухватили усташа Радула Бошковића и одвели га на Богетиће. Тамо су га привезали за теретна кола и у бијесном трку вукли га све до Никшића (3 сата пута). Стигав у варош, јадника су привезали за дрво и забављали су се бодећи га с времена на вријеме бајонетима тако, да би његове муке продужили. Он је умро исто вече.

24. У децембру 1918. и јануару 1919. Србијанци су одвели на Цетиње око 450 Црногораца, све из околине Цетиња, и затворили их. Сваког дана неколико њих одводили су у подруме Владиног Дома, гдје вода допире до кољена и тамо су их држали по

шест сати. За најмању ствар тукли су их мокрим ужетима. Велики број ових несретника платило је животима ову недостојну игру србијанских власти.

25. У јуну 1919. *србијанске трупе, под командом капетана* Вукана Мијушковића, запалиле су кућу усташа потпоручника Мија Митровића из Жупе Никшићске. Његову жену и три дјетета мучили су да га прокажу. Не могући дознати што су хтјели, свезали су их и забављали су се пуцајући поред дјечијих уха и, најзад, привезали су дијете једно за друго, леђа у леђа, а мајку с трећим дјететом и тако, тукући их, приморали су их да марширају с њима до Никшића. Видјећи да су јадници окрвављени и да се не могу више држати на ноге, Србијанци су их бацили на једна товарна кола, послије чега су их бацили у једну дубоку јаму, ограђену гвозденим жицама, која је већ била препуна женама и дјецом усташа. Сви ти несрећници стојали су у смраду и гаду. Србијанци су им пријетили да ће у ту јаму навести воду ријеке Мркотице, која је ту близу протицала, ако не буду мирни и послушни. Ту се породила жена командира Драгише Бојовића.

26. У јануару 1920. убијен је бајонетима сељак Марко Јаковљевић из Жупе (област никшићска) зато што је јавно рекао да није часно да се пљачкају и пале куће.

27. 25. фебруара 1920. србијански војници натјерали су оца командира Андрије Драгутиновића, старца од 90 година, пријетећи му смрћу, да сопственом руком запали своју кућу.

28. У фебруару 1920. србијански војници испребијали су тољагама Душана Ђ. Поповића, старца од 73 године, из села Ровине, (општина Цуце, област Цетиње) само с тога што је у његовој кући било свјетлости, мимо забране, око 11 сати ноћу.

29. У фебруару 1920. србијански војници потјерали су три сата боса и гола (обучена само у бијелим гаћама) по снијегу Ђока А. Поповића, стара 65 година, из Цуца (област цетињска) у затвор, гдје је остао 15 дана само зато што је ноћу отварао врата од своје куће. (1)

Г) *Злочин према усташима (мртвима и рањенима).*

1. *У новембру 1919. командант Драгиша Бојовић, шеф једног* одјељења усташа, рођен у Жупи (никшићска област) био је са рођаком барјактаром Милутином Бојовићем опкољен од једног одјељења ср-

(1) Ђоко Л. Поповић је добро познати херој и ветеран црногорски. Он је, између осталога, 1877. сам лично као младић од 22 године, у знаменитој битци на Вучјем Долу, у којој су Црногорци одржали сјајну побједу над Турцима, погубио у борби «прса у прса» турског генерала Селим-Пашу.

бијанског. Ни један ни други нијесу хтјели да се предаду док нијесу били тешко рањени. Ови су довели 75-годишњег оца командантовог као и његову деветогодишњу кћер (остали су се чланови породице налазили у тамници у Никшићу) да присуствују убиству њиховог сина, односно оца. И ако су били тешко рањени, србијански војници су их тукли, мучили и завршили свој злочин бодећи их бајонетима. Пред ужасима тог варварског чина сирота кћи командантова полудила је.

2. Маја 1919. због болијести предао се је „на вјеру" србијанској посади на Велимљу (област никшићска) усташ Илија Радовић. И поред задане вјере, Радовић је био одмах убијен.

3. 16. октобра 1919. Србијанци су ухватили усташа Радула Бошковића, из Богомилојевића (област никшићска), који је био праћен једним дјечком од 14 година. Упућени су под стражом у Никшић, међутим они су обојица били још успут прободени бајонетима, послије чега их је један војник приклао ножем.

4. 6. августа 1919. пали су у руке србијанских власти као рањени усташи: Антоније Бојовић, кандидат права београдског универзитета, Милета Андрејевић, правник, Томаш Марковић, гимназист, водник Блажо Бојовић и четници Машанић и Симоновић.

Ови несрећни млади људи уморени су тада на најгрознији начин. Да би их приморали да им даду обавјештења о усташима, србијанске власти мучиле су их рањене најстрашнијим мукама: откинули су им носове, уши и језике, па им најпослије очи извадили. (1)

5. У августу 1919. Србијанци су успјели да ухвате усташа Лакића Марковића из Пипера Подвргли су га дугим мукама и нај-

---

(1) Противно забрани њиховог команданта, ови млади људи, револтирани злочинима, који се чине над несрећним црногорским народом, одлучили су били да свој гњев излију према познатом издајнику црногорском Андрији Радовићу, који се већ од 1917. године бијаше за 500.000 франака продао дипломацији Србије и који из Париза, гдје уживаше све благонаклоности, срамно клеветаше своју херојску и мученичку отаџбину, како би пред савезничким јавним мњењем припремио злочин према Црној Гори, који Србија још тада спремаше. Радовић је с правом сматран од њих, као и од читавог црногорског народа, као један од главних виновника црногорске катастрофе и помагача србијанских злочинаца. Пошто се овај издајник стално налазаше у Паризу и изван домашаја ових младих људи, то су они ријешили да га казне тиме, што ће му запалити кућу, која се налазаше у Мартиниће (код Подгорице). Тиме се они мишљаху осветити и за хиљаде кућа црногорских патриота, које србијанска војска и власти попалише по Црној Гори. Послије 4 дана хода, они су 6 августа 1616. ушли у кућу Андрије Радовића, из које су извели његову мајку и сестру му. Његов, пак, отац одупро се оружјем, те је био убијен и тако невин платио издајство свога сина. Пошто су ови млади усташи запалили кућу издајника Радовића, вратили су се, али су успут нашли на засједу, те су у борби, која се је отворила, пали рањени сви у руке Србијанаца.

зад убили. Његов леш бацили су на улицу и тек послије три дана дозволили су његовој жени да га сахрани.

6. Шикане Србијанаца довеле су у очај Милију Стаматовића и Михаила Нешевића, *оба из Бара. Били су обвезни* да се *сваког* дана пријављују мјесној полицији. Хтијући да учине крај томе неподношљивом животу, одлучили су да бјегају, што су 30. октобра 1919. и учинили. Србијанска жандармерија опколила их је, ранивши Стаматовића. Србијанци су им обећали да ће им поклонити животе, ако се само предаду, али, природно, по обичају, нијесу одржали ријеч, већ су исте ноћи несрећнике претукли камањем у тамници у Бару.

7. 25. јуна 1919. у селу Брежини (цетињска област) србијански војници мучили су и тукли, јер нијесу показали доста попизности да их служе, ове старце: Богдана Бојановића (65 г.), Павића Бојановића (81 г.), Ђура С. Бојановића (72 г.) и Мартицу Н. Бојановић (68 г.)

8. Усташа Марка Ш. Павићевића ухватиле су србијанске власти априла 1920. При спровођењу за Котор, двојица војника, која су га пратила, ранила су га и покушала да га прикољу.

9. 12. фебруара 1920. био је рањен у борби поручник црногорске војске Никола Николић, усташ, али пошто се није хтио ни рањен предати србијанским властима, упалио је бомбу и ставио је под пазухо, гдје је и експлодирала, нанијевши смрт овом хероју. Поручник Николић био је сахрањен код цркве на Броћанцу (област никшићска). *Србијанци, ради заплашивања становништва, ископали* су га из гроба и мртва га из плотуна „на прописан начин" стријељали

Гаета (Италија) 21. јула 1920.

МИЛИСАВ НИКОЛИЋ, посланик и бив. потпредсједник Н. Скупштине.
КРСТО ПОПОВИЋ, командир.
НИКОДИМ ЈАЊУШЕВИЋ, монах, настојник манастира *Жупе*.
ВАСКО МАРОЈЕВИЋ, бив. племенски капетан.
ПЕРО ВУКОВИЋ, командир.
ДУШАН ВУКОВИЋ, командир.
НОВИЦА РАДОВИЋ, резервни инжињерски командир.
НИКОЛА КАШЋЕЛАН, командир.
ДИМИТРИЈЕ НИКОЛИЋ, бив. судија
АНДРИЈА ДРАГУТИНОВИЋ, командир.
РАДОЈИЦА НИКЧЕВИЋ, капетан.
МАШАН БОРОЗАН, капетан.

3

II.

РАПОРТ ЦРНОГОРСКОЈ ВЛАДИ МИЛИЈЕ РАКОЧЕВИЋА, ПОТПОРУЧНИКА ЦРНОГОРСКЕ ВОЈСКЕ, О ЗЛОЧИНИМА СРБИЈАНСКЕ ВОЈСКЕ ПРЕМА ЊЕГОВОЈ ПОРОДИЦИ И ЊЕГОВИМ РОЂАЦИМА.

Долазећи из Црне Горе, преко Арбаније, у Италију, част ми је поднијети сљедећи извјештај о злочинима Србијанаца, учињених преми мојој породици и према мојим рођацима:

Г. 1918., када су србијанске трупе извршиле окупацију Црне Горе и другим недозвољеним средствима приморале један дио гладног и намученог црногорског народа да полаже заклетву на вјерност *краљу Србије, ја сам одскочио у шуму, као и многи други*, ради одбране части и права наше мученичке Отаџбине.

1. Изгорели су ми кућу, која се налази у Доњој Морачи (област Колашин); убили су ми два брата; мајка ми је, што од туге за њима, што од мучења извршеног над њом, умрла; моја сестра је одскочила у шуму, гдје се и данас налази; ја сам у борбама противу Србијанаца задобио више рана.

2. Од мојих Ракочевића затворено је од стране Србијанаца у Колашину 75 људи, не рачунајући ту жене и дјецу, чији број нијесам могао тачно сазнати;

3. Петра Ракочевића, из Доње Мораче, ударили су на разне муке, најпослије усијаним гвожђем два србијанска војника вукли су га за уши и за језик. Он је остао жив, али потпуно глухо-нијем. Њега су тим хтјели наморати да каже гдје се налазим, пошто сам тада био склоњен у планини и лијечен од задобијенијех рана.

4. Србијански војници тукли су Радоја Ракочевића, бившег *народног посланика из Колашина, са сакетима пијеска по* трбуху и леђима.

5. Жена мога рођака поручника Михаила Ракочевића са једним дјететом осуђена је на затвор и затворена је иако је била при по-

рођају тако, да се у затвор породила. Њена кривица била је у томе што је нама, устанцима, набавила неколико пари опанака.

* * *

Осим ових пobројених злочина, у мом мјесту извршени су и слједећи:

6. Србијански војници убили су два брата поручника Тодора Дуловића, запалили му кућу и у затвору силовали његову 16-то годишњу сестру;

7. Васо Јанкетић и Ристо Цековић били су убијени само с тога, што су коначно одбили да положе заклетву краљу Петру од Србије.

Гаета (Италија) 30. јула 1920.

МИЛИЈА РАКОЧЕВИЋ,
потпоручник црногорске војске.

III.

ЗЛОЧИНИ И НАСИЉА СРБИЈАНАЦА САМО НАД ЈЕДНОМ ЦРНОГОРСКОМ ПОРОДИЦОМ.

(Рапорт поднесен Црногорској Влади од чланова ове породице)

Потписани имају част поднијети сљедећи извјештај о злочинима и насиљима које су србијанске трупе учиниле према нама као и према нашим породицама.

Наше братство, које је многобројно, већ вјековима живи скромно, али ипак у слободи, срећно и задовољно у племену Ровцима (област колашинска).

Осим нас у нашем племену живи још једно многобројно, поштено *и храбро братство Влаховића.*

Војне операције србијанске војске, о којима ће овдје бити ријечи, вршене су против читавог племена Роваца, дакле против братства Влаховића и Булатовића

Међутим, злочини, о којима ће овдје бити ријечи, тичу се само братства Булатовића. Што се тиче злочина према братству Влаховића, ми их нећемо износити, јер их у детаљима не познајемо, а вјерујемо да ће то они сами учинити.

*

Кад се црногорски народ у децембру 1918. оружјем у руци дигао да брани права своје земље и да спријечи њену насилну анексију Србији, Ровца су узела директно учешћа у устанку и оружјем у руци пошли у Пипере 20. децембра 1918., одакле да продуже и ступе у крваву борбу.

Из Пипера су се вратили својим кућама, а потписани је одмах са неколико Ровчана ступио у везу са представницима усташа из области никшићске и непрестано с оружјем у руци водио крваве борбе са најгрознијим нашим непријатељем Србијанцима у току од двије године, које се борбе и данас продужују.

У току 1918. србијанске власти из Колашина позивале су нас неколика пута, да признамо насилну анексију Црне Горе и да положимо заклетву на вјерност краљу Србије.

Увијек смо то одбијали, изјављујући да питање Црне Горе није још ријешено од Конференције Мира, нити од црногорског народа.

У јулу 1919. Србијанци су послали против нашег племена два баталиона са артиљеријом и митраљезима, да силом сломи наш отпор. Овај одред дочекали смо у планини Лукавици и борбом га одбили ка Никшићу.

13. новембра 1919. Србијанци су упутили против нас десет баталиона под командом потпуковника Душана Бесарабића, са неколике батерије топова (под командом Боривоја Роксандића) са 24 митраљеза и са преко сто машинских пушака.

Код нас су се тада били склонили 300 наших (црногорских) устаника. За пуних седам дана, иако наоружани само пушкама без довољно муниције, давали смо очајни отпор нападачу. Међутим немилосрдно бомбардовање села, убијање жена и дјеце, приморали су нас да се осмога дана, подијељени у неколико одјељења, пробијемо кроз непријатеља, који је заузео наше село и опљачкао га, мучећи жене и дјецу.

Пошто је војска србијанска напустила била наше племе и отишла да исте „херојске“ подвиге чини и по другим мјестима, ми смо се повратили 23. децембра у племе. Међутим, већ сјутра дан, послано је поново једно одјељење против нас, које нијесмо сачекали, јер нијесмо били спремни за борбу, те смо отишли у планине.

Зиму смо презимили у брдима у највећој биједи и оскудици, и у снијегу од 2—3 метра. Многи од нас или су умрли од зиме или су им отпали прсти са руку или ногу, те се у таквом стању вратили и предали Србијанцима, који су их одмах затворили.

У марту мјесецу 1920. повратили смо се опет у наше племе.

Међутим већ 26. марта 1920. Србијанци су послали одјељење од неколико баталиона, које је овога пута добило наређење да се радикално и коначно разрачуна с нама.

Наше куће биле су немилосрдно паљене и бомбардоване, имања опљачкана, дјеца и жене мучени и затварани.

Србијанска војска само према нашем братству учинила је сљедеће злочине:

1. силовано је и изгубљено око 30 жена и дјевојака; међу овима била је и жена Стевана Булатовића, стара 55 година; она је стално од балканслог рата имала у рату четири сина, од којих су јој једног убили Србијанци, а два јој се налазе у планињама. Пошто је над овом сиротом женом извршено силовање, она се бацила у ријеку Лим и удавила, немогући поднијети нанијету срамоту;

2. отјерали су у Колашин и ухапсли 420 жена и дјеце и 47 људи;

3. опљачкали су 95 комада свиња, 3600 оваца, 446 говеди и уништили неколике стотине кошница;

4. изгорели су нам 45 кућа, не рачунајући ту стаје за стоку и љетне станове.

Остављајући на страну имена жена и дјеце побијених у кућама топовима за вријеме борбе, као и набрајање свих случајева мучења и батинања, изнијећемо неколика злочина, који ће сваког увјерити да су управљачи Србије и њихова „херојска“ војска требали живјети у доба најцрње инквизиције, али не у XX вијеку:

1. Перо Б. Булатовић и Радивоје Р. Булатовић предали су се на часну ријеч Србијанцима, да им неће ништа учинити. Међутим, чим су се предали, Србијанци су их почели мучити, хотећи их приморати, да казују гдје су се склонили усташи. У 24 сата четири пут су их вјешали, гвозденим шипкама испребијали су им ноге и руке, па им живима са тијела кожу скидали.

2. Матију Ј. Булатовића испребијали су пушкама, пошто им није умио казати гдје су сакривени усташи, и тако га испребијана и полумртва оставили. Због тога је сакат остао;

3. србијански војници стављали су на ватру Плану З. Булатовић и Станицу Р. Булатовић, старице од по 90 година, и приморали их на тај начин да проказују устанике;

4. из истих разлога тукли су и мучили петоро дјеце Живка П. Булатовића. Дјеци су подносили ножеве под грло, испребијали их и затим затворили;

5. Ружицу, жену потписанога поручника Божа Булатовића, батинама су наморавали да каже гдје јој се муж налази. Како она није умјела ништа рећи, *усијаним гвожђем вукли су је за језик*;

6. но злочиначка имагинација Србијанаца достигла је свој врхунац у мучењу: Мање, жене Радивоја Булатовића, Милице, жене Мира Булатовића, Маре, жене Пера Булатовића и Петране жене Пура Булатовића. Овим женама завезивали су доље сукње, пошто су им претходно убацили између ногу по двије мачке. Послије тога, пошто су на тај начин затворили мачке, почели су их тући, те су ове разјарене и подивљале раздирале ноктима и зубима месо ових несрећница.

Стотине свједока у Црној Гори потврдиће ове злочине, а најмање стотина свједока налазе се већ у Италији.

Од наших рођака остало је још 40 у шумама спремни, да радије и они и породице њихове умру, него да остану под јармом најсрамнијим и владавином, коју је икада историја свијета запамтила.

Три године ропства под Аустро Угарском биле су страшне и понижавајуће, нарочито за наш народ који је вјечито био у слободи. Али ропство под Аустро-Угарском данас је у очима цјелокупног

црногорског народа само једна пријатна успомена према већ 20 мјесеца робовања под Србијом, за коју је Црна Гора добровољно ушла у рат, спасла 1915. њену војску и себе жртвовала.

Поступак са Црном Гором и њеним народом срам је за XX вијек, срам је за цивилизацију, и за *владе савезничких Великих Сила*, нарочито оних, под чијом је командом и с чијим је обавезама и гаранцијом ушла србијанска војска у Црну Гору новембра 1918. под условом респектовања суверенитета црногорског народа, његове слободе и његових уставних институција.

У намјери да изложе очајно стање црногорског народа, нарочито свога краја, потписани су прије шест дана дошли у Италију из Црне Горе, пошто им је требало 3 недјеље да преко планина Црне Горе и Арбаније дођу у порат Медову, у коме се налази италијанска посада.

Изволите, Г. Предсједниче, примити увјерење нашег одличног поштовања.

Рим, 26. јула 1920.

ИВАН БУЛАТОВИЋ, командир
БОЖО БУЛАТОВИЋ, поручник
М. БУЛАТОВИЋ, земљорадник
Р. БУЛАТОВИЋ, земљорадник